

LÉTEZIK-E MAGYAR JOG-ÖSSZEHAISONLÍTÁS?

E rövid bevezető célja, hogy rámutasson a magyar jog-összehasonlítás kutatásával kapcsolatos alapdilemmákra. Ha egy kutató nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a jog-összehasonlítást önálló tudománynak vagy pedig az egyes szakjogtudományokban alkalmazott módszereknek tekinti, akkor az eredményei pontatlanok és konfúzak lehetnek. A közjogi komparatiztika hazai történetének kutatása a módszerként felfogott jog-összehasonlítás kutatásával kapcsolható össze, mivel az összehasonlító módszer alkalmazását vizsgálja a közjog területén. További fontos kérdés, hogy vajon a külföldön dolgozó szerzők munkássága a magyar tudománytörténet részét képezi-e, mivel megalapozottan lehet amellett érvelni, hogy azt inkább nemzetközi kontextusban érdemes tárgyalni.

KULCSSZAVAK:

jog-összehasonlítás, összehasonlító módszer, eszmetörténet, jogtudomány, magyar jogtudomány

Amikor 2003 körül elkezdtem a magyar jog-összehasonlítás történetével foglalkozni,¹ egy ilyen konferencia ötlete még fel sem merülhetett volna, egyszerűen azért, mert – annak ellenére, hogy a modern magyar jogi gondolkodás kutatásának és a marxista torzítástól mentes újraértékelésének ekkorra már kialakult egy új hagyománya² – a jog-összehasonlítás magyar tudománytörténetének feltérképezése távol állt a kutatók érdeklődésétől. Ennek oka részben a jog-összehasonlítás „műfaját” körülölelő állandó bizonytalanság, részben pedig – ezzel összefüggésben – a kiindulópontok meghatározatlansága volt. Azaz a magyar jog-összehasonlítás történetének kutatása egyrésztől megkövetelte azt, hogy a kutatónak magáról a jog-összehasonlításról legyen egy koherens, a tudományelmélet kortárs eredményeinek megfelelő képe, másrészt a magyar jogi és jogelméleti gondolkodás történetét is kellett egy bizo-

1 FEKETE Balázs: *Két vázlat a magyar összehasonlító jogi gondolkodás tablójához. Adalékok a magyar jogösszehasonlítás történetéhez*, Állam- és Jogtudomány, 2005/1–2, 143–169.; FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére*, Gondolat, Budapest, 2011, 160–195. Átdolgozva és kiegészítve: FEKETE Balázs: *A jogösszehasonlítás magyarországi történetének és alkalmazásának alapkérdései* = szerk. JAKAB András, MENYHÁRD Attila: *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 419–450.

2 Szabadfalvi József munkássága és Varga Csaba szöveggondozásai és -kiadásai e hagyomány központi elemei.

nyos szintig ismernie. (Paradox módon az egyetlen használható kiindulópontot a jogelmélet területén sokszor és megalapozottan kárhoztatott Szabó Imre két írása jelentette, melyek hangneme és szemléletmódja azonban jelentősen különbözött a szerzőnek a magyar jogelmélet történetét osztályharcos és inkvizitórius szellemben feldolgozó műveitől.³)

Nem nehéz belátni, hogy ezekre az előismeretekre miért van szükség: a kutatási cél kijelölése minden esetben döntően hat a kutatás eredményeire, hiszen megjelöli azokat a legalapvetőbb pontokat, melyek között az eredmények is alakot öltenek. Csak példaként: teljesen másmilyen történetet rekonstruálhatunk, ha a jog-összehasonlításra a jogtudomány egyes területeinek kiegészítő módszereként tekintünk, vagy ha a jog-összehasonlítást autonóm tudományos tevékenységként fogjuk fel. Ezekkel a dilemmákkal szembe kellett nézni, ebben nagyon nagy segítséget kaptam Péteri Zoltántól, aki nagyon érzékenyen, sosem a saját álláspontját erőltetve támogatott abban, hogy kialakuljon bennem egy átfogó kép a jog-összehasonlításról – ami természetesen nem áll túl távol az övétől.

Mint látható, véleményem szerint a tudománytörténet-írás előfeltétele egyes alapkérdések átgondolása, mert csak ezek tisztázását követően lehet valóban tudományos értékű kutatást végezni. Két alapproblémát villantanék fel a konferencia résztvevői számára, természetesen elfogadva, sőt bátorítva az eltérő álláspontok megfogalmazását.

Az első kérdés, amit mindenképpen érinteni kell, hogy mi is valójában a jog-összehasonlítás. A módszer vagy tudomány hamis dilemmája végigkíséri a jog-összehasonlításról való modern gondolkodást, és hajlamosak vagyunk még ma is valamelyik felfogás mellett elkötelezni magunkat. Véleményem szerint azonban a jog-összehasonlítás természetét más irányból is meg lehet közelíteni, és ez segít az előbbi, valójában teljesen meddő kettősségen túllépni. René David már a hetvenes években is arra hívta fel a figyelmet, hogy a jog-összehasonlításként összefoglalóan felcímkezett tevékenységek nem takarnak koherens tudományos kiindulópontokat vagy célokat. Véleménye szerint voltak és vannak olyan szerzők, akik a jog-összehasonlítást tevékenységük önálló tárgyaként, tudományként fogják fel, míg egy sokkal szélesebb körben pedig az egyes jogi problémák megoldásánál kiegészítésként alkalmazták az összehasonlító módszert.⁴ Hangsúlyozni kell, hogy ez a két megközelítés nem áll ellentétben egymással, hierarchikus viszony sincs köztük, hanem egyszerűen a kutatók céljai, szocializációja és érdeklődése miatt különböznek.

Kutatásaim során úgy láttam, hogy az első csoporthoz kapcsolódó jog-összehasonlítás története értelmesen feldolgozható és kutatható, különösen azért, mert ezekből a szerzőkből mindig kialakul egy olyan autonóm tudósközösség, mely egy meghatározott intézményrendszer keretei között a tudományosság igényével fejleszti tovább a jog-összehasonlításról vallott nézeteket.⁵ A modern jog-összehasonlításról szóló munkámban e felfogás tudománytörténetének megírására tettem kísérletet, és ugyanezzel a szemmel dolgoztam fel a mo-

3 SZABÓ Imre: *Az összehasonlító jog Magyarországon* = SZABÓ Imre: *Szocialista jogelmélet*, KJK, Budapest, 1967, 196–218.; SZABÓ Imre: *Elemér Balogh et l'Académie internationale de droit comparé* = eds. SZABÓ Imre – PÉTERI Zoltán: *Comparative Law-Droit comparé. Selected Essay for the 10th International Congress of Comparative Law*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 11–22.

4 Vö. René DAVID: *Les grands systèmes de droit contemporains*, Dalloz, Paris, 1982, 13.

5 Vö. Thomas S. KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete*, Osiris, Budapest, 2002.

dern magyar jog-összehasonlítás történetét is. Jelen konferencia témája véleményem szerint a második, az összehasonlító módszert kiegészítő eszközként felfogó megközelítés kezei közé illik, és így itt is gyümölcsöző kutatások folytathatók. Különösen érdekes lehet az általam már részben feldolgozott általános összehasonlító jogi gondolkodás és a közjogi komparatiztika közötti kölcsönhatások tanulmányozása, ezeknek a megismerése a jogtudomány fejlődésének általános kérdéseihez is közelebb vezethet.

Az előbbi kérdéssel egyenrangú fontosságú, hogy vajon létezik-e egyáltalán magyar jog-összehasonlítás. Elsőre ez a kérdés teljesen értelmetlennek, vagy egyenesen ijesztőnek tűnhet, azonban ha következetesen végiggondoljuk, akkor már egyáltalán nem is annyira „felkavaró”. A jog-összehasonlítás minden bizonnyal a jogtudomány „legnemzetközibb” területe, hiszen az összehasonlítást csak valamilyen külföldi „elem” bevonásával lehet értelmesen elvégezni. (Ez természetesen nem zárja ki a belső jog különféle területeinek vagy időpillanatbeli állapotainak összehasonlítását, de ezek nyilvánvalóan vagy a szakjogi tudományokhoz, vagy a jogtörténethez tartoznak.) E jellegzetesség miatt a különféle összehasonlító munkák jelentős része *ab ovo* átível a nemzeti jogi gondolkodás határai felett, és ez nemcsak a kutatások tárgyaira, hanem az azok megismeréséhez választott módszerekre is igaz. Emiatt pedig már megalapozottan kérdőjelezhető meg, hogy vannak-e a jog-összehasonlításnak különféle nemzeti történetei; vagy pedig helyesebb lenne-e mondjuk általában a jog-összehasonlításról és annak történetéről beszélni.

Úgy gondolom, hogy jelen esetben sem egymást kizáró dilemmákkal, hanem sokkal inkább egymást kiegészítő szempontokkal állunk szemben. A jog-összehasonlítás elsődleges közege természetszerűleg a nemzetközi jogtudomány,⁶ azonban emellett a jog-összehasonlításnak ugyanúgy léteznek nemzeti történetei is.⁷ A jog-összehasonlításnak a meghatározott – általában nemzeti keretekkel összekapcsolódó – kultúrákhoz kötődő történetei annak fejlődésében kiemelt szerepet játszanak, mivel ezek közvetítik a nemzetközi eredményeket a hazai jogtudomány és jogi gondolkodás számára. A magyar jog-összehasonlítás általános történetében erre számos példát találhatunk: Pulszky Ágost Henry Sumner Maine *Ősi jogát* nemcsak lefordította 1875-ben, hanem terjedelmes kommentárral is ellátta, melyből a magyar olvasó kimerítően tájékozódhatott a külföldi eredményekről; Szászy István pedig, aki az idős Édouard Lamberttel együtt bíraskodott Egyiptomban 1938-tól 1941-ig, összehasonlító magánjogi tankönyvével jelentősen hozzájárult a jog-összehasonlítás francia hatás alatt kifermálódó magánjogi orientációjú és közös jogi elemek (*droit commun législatif*) felfedezésére törekvő felfogásának hazai megismertetéséhez.

További érdekes és fontos kérdés, hogy vajon a magyar jog-összehasonlítás részét alkotják-e azoknak a tudósoknak a munkái, akik magyarként, de külföldön, egy másik tudós-

6 Az általam ismert legjobb összefoglalás: Léontin-Jean CONSTANINESCO: *Traité de droit comparé I*, LGDJ, Paris, 1972, 8–161.

7 Pl. Marc ANCEL: *Cent ans de droit comparé en France = Livre centenaire de Société de Législation Comparé*, LGDJ, Paris, 1963, 3–21.; Max RHEINSTEIN: *Comparative Law and Conflicts of Law in Germany*, University of Chicago Law Review, 1934/35, 232–269.; a 2006-ban megjelent *Oxford Handbook of Comparative Law* önálló fejezeteket szentel egyes nemzeti „történeteknek” (Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, az Egyesült Államok).

közösség részeként foglalkoztak jog-összehasonlítással. Ilyen szerző lehet például a nemzetközi összehasonlító jogi akadémia (*Académie internationale de droit comparé*) megalapításában elvülhetetlen érdemeket szerző Balogh Elemér (1881–1955), a francia jog-összehasonlítás tudományszervezésében egy időben fontos szerepet játszó Zajtay Imre (1912–1983), vagy a legjelentősebb összehasonlító jogi bibliográfiát évtizedeken keresztül szerkesztő Charles Szladits (1911–1986). Úgy gondolom, hogy e ponton érdemes egy fontos választóvonalat meghúzni. Elfogadva a szociológiai tudományelmélet egyik fontos alaptételét, miszerint a tudomány egyik fontos ismertetőjegye a tudósok közösségi tevékenysége, és ebből következően a tudomány kutatásának „alapegysége” a tudósközösség, úgy gondolom, hogy a fenti szerzők és munkásságuk nem tartozik a magyar jog-összehasonlításához, mivel nem váltak részévé, vagy csak rövid ideig voltak részei a hazai tudományos életnek, tudományos közösségnek. Ez természetesen semmilyen értékítéletet sem jelent a személyüket és munkásságukat illetően, pusztán amellettt érvelek, hogy célszerűbb tevékenységüket a nemzetközi jog-összehasonlítás – pl. Balogh Elemér – vagy egy másik nemzeti jog-összehasonlítás – Zajtay esetében a francia, Szladits esetében pedig az amerikai – keretei között vizsgálni. Azaz, véleményem szerint azok a szerzők tartoznak a magyar jog-összehasonlítás történetéhez, akik tevékenységüket döntően a magyar tudományosság keretei között végezték, magyar vagy más nyelveken.

Mint látható, amellettt érvelek, hogy a jog-összehasonlításnak több története is van, az lehet nemzetközi vagy nemzeti, és e történet hangsúlyai azzal összhangban változhatnak is, hogy a jog-összehasonlítást a tudományos reflexió önálló területeként, vagy pedig a szakjogi kutatásokat segítő módszerként fogjuk fel. Éppen ezért tartom fontosnak e konferenciát, amelynek célja, hogy megvizsgálja a közjogtudományok körében alkalmazott jog-összehasonlítás dualizmus kori történetét. Ez a történet egyelőre még „megíratlan” – mint oly sok minden más a jog-összehasonlítás vonatkozásában –, azonban biztos vagyok benne, hogy a konferencián elhangzó előadások és az azokból készülő tanulmányok értékes hozzájárulást jelentenek majd ehhez a történethez. Ezzel pedig nemcsak a magyar jogi gondolkodás és jog-összehasonlítás történetére vonatkozó ismereteink gazdagodnak, hanem a jog-összehasonlítás problémáira vonatkozó általános ismereteink is.